

Самодостатність як об'єкт управління в системі економічного забезпечення діяльності лісгосподарських підприємств

(Представлено: д.е.н., проф. Цаль-Цалко Ю.С.)

У статті досліджується сутність поняття «самодостатність» стану розвитку підприємства, запропоновано основні її характеристики та умови функціонування господарської діяльності. На основі проведеного аналізу визначено зовнішні і внутрішні фактори, що негативно впливають на рівень самодостатності діяльності лісгосподарських підприємств. Встановлено, що сьогодні більшість підприємств лісової галузі має дуже низький рівень ефективності господарювання щодо створеного прибутку, формування інвестицій за рахунок амортизаційної політики та показників вартості робочої сили. Водночас за відносними показниками цей сектор економіки характеризується найбільшим податковим навантаженням через сплату рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів і здійснення платежів зі створеного прибутку за двома розрахунками щодо загальної системи оподаткування та відрахувань від чистого прибутку для підприємств з державною формою власності. Узагальнюючи результати дослідження наукової літератури та застосувавши контент-аналіз, запропоновано визначення сутності поняття «самодостатність» лісгосподарських підприємств як здатність їх утримувати і зміцнювати стійкі позиції на певних сегментах ринку; оптимізувати результативні економічні показники, які формують додану вартість та її структурні елементи на рівні можливості самостійного систематичного інвестування; забезпечувати розвиток завдяки розширеному відтворенню господарської діяльності на основі раціонального використання свого потенціалу, а також створення умов для його нарощування. Пропонується для оцінювання рівня самодостатності підприємств лісового господарства використовувати модель факторного аналізу співвідношення показників доданої вартості, вартості робочої сили і створеного чистого доходу.

Ключові слова: самодостатність; економічна система; підприємство; додана вартість; чистий дохід.

Постановка проблеми. Функціонування динамічних соціально-економічних систем у формі підприємств підпорядковане певним закономірностям, однією з яких є можливість здійснення цілеспрямованих перетворень з метою покращення їх фінансового стану. Модель існування конкурентоспроможного підприємства як відкритої соціально-економічної системи передбачає отримання на вході якісних ресурсів із зовнішнього середовища, їх перетворення за інноваційним технологічним процесом виробничої діяльності та передачу на виході створеного продукту споживачам з максимальною доданою вартістю. Економічною системою підприємство є тому, що в результаті використання ресурсів і реалізації об'єктів діяльності забезпечується безперервність відтворення створеного продукту, і відповідно, соціальною – оскільки створюється людьми для задоволення конкретних потреб суспільства і управляється ними з огляду на наявні у персоналу професійні компетентності. При цьому необхідно також зазначити, що підприємство є цілеспрямованою системою, яка прагне до найбільш стійкого стану господарювання. Це зумовлює необхідність створення нового більш досконалого механізму оцінки ефективності функціонування підприємства як складної відкритої соціально-економічної системи і потребує теоретичного осмислення та наукового визначення сутності сучасного поняття «самодостатності» його господарської діяльності. Для застосування цієї категорії під час оцінювання стану господарської діяльності доцільно спочатку проаналізувати сутність «самодостатності» будь-якої системи і соціально-економічної, якою є підприємства лісового господарства зокрема.

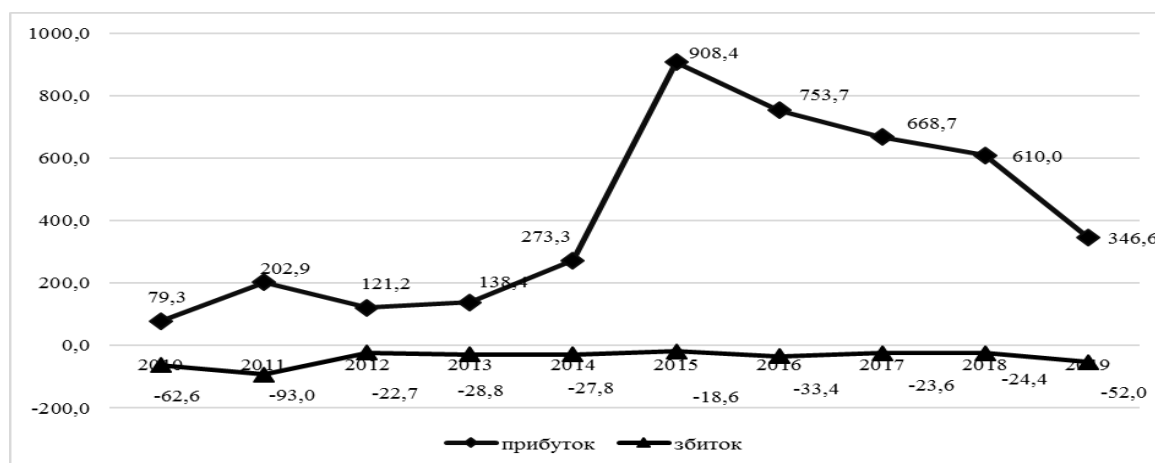
Аналіз останніх досліджень та публікацій. Збагаченню понятійно-категоріального апарату із системою економічних показників для оцінювання конкурентоспроможності, безбитковості, автономії, фінансової стабільності, самоокупності і самофінансування розвитку підприємств лісового господарства під час формування їх стратегії присвятили свої праці такі відомі вчені, як: Р.Г. Дубас [1], С.В. Камратов [1], М.О. Кизим [2], І.В. Ярошенко [2], В.Є. Хаустова [2], І.О. Губарева [2], С.С. Макаренко [4, 6], І.І. Кичко [7], Ю.О. Гарус [7] та інші. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій щодо теоретично-методологічних і практичних основ оцінки ефективності функціонування лісгосподарських підприємств, дотепер нерозв'язаними залишаються проблеми забезпечення визначення так званої їх «самодостатності» в умовах необхідності гарантування сталого розвитку лісового господарства.

Поняття «самодостатність» в основному використовується в теперішній час стосовно діяльності територіальних громад. Зокрема в працях І.Г. Брігченко [11], Т.А. Чернявської [11, 15], Б.Заблоцького [12], Т.В. Уманець [13], Л.С. Штаталової [13, 18], О.Ю. Іванової [14, 17], Л.А. Костирко [16], Ю.С. Клітинського [16], Н.В. Белікової [17], причому досить широко, але зазвичай без теоретичного визначення сутнісної характеристики дефініції. Стосовно підприємств його застосовують досить рідко, а щодо лісгосподарських підприємств, які господарюють на основі державної форми власності, поняття «самодостатність» не використовується взагалі.

Тому першим кроком для визначення сутності самодостатності господарської діяльності підприємств має бути аналіз існуючих визначень цієї категорії щодо споріднених соціально-економічних систем на макро- і мікроекономічному рівні та формування її як об'єкта управління окремими суб'єктами бізнесу.

Метою статті є розкриття сутності поняття «самодостатності» господарюючої соціально-економічної системи та визначення економічних показників для її оцінювання щодо державних підприємств лісового господарства.

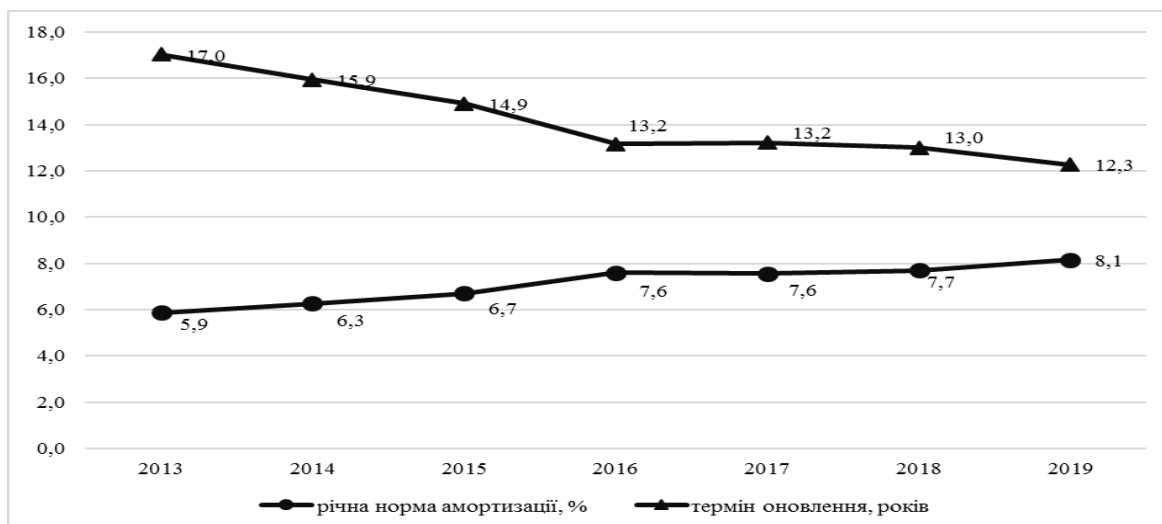
Викладення основного матеріалу. Подальший розвиток підприємств в умовах конкурентоспроможності передбачає необхідність постійного визначення його конкурентних переваг і формування стратегічних пріоритетів. У цьому напрямі, серед багатогранності і різноманіття понятійного апарату в теорії конкуренції і економічної безпеки, потребує подальшої розробки та вдосконалення з урахуванням змін методологічних підходів і сучасних поглядів учених-економістів зміст поняття «самодостатності» підприємства як відкритої соціально-економічної системи. Переважна більшість напрацювань учених у сфері економіки стосується дослідження самодостатності на рівні країни, регіонів і особливо окремих територіальних громад. У свою чергу самодостатність лісгосподарських підприємств в Україні залишається майже не вивченою категорією. Саме тому актуальним завданням є визначення сутності поняття «самодостатність» підприємства на основі узагальнення наявних підходів до трактування споріднених категорій та дефініцій і пошуку наявності взаємозв'язку з іншими категоріями в межах економічних знань. Для розкриття сутності поняття «самодостатності» відносно економічної системи, якими є підприємства в лісовому господарстві, насамперед проаналізуємо показники їх діяльності. Основою забезпечення фінансової стабільності підприємств лісового господарства є насамперед досягнення ними достатнього рівня структурних показників за елементами створеної доданої вартості: прибутку, вартості робочої сили, амортизаційних коштів, податкових платежів для держави і територіальних громад (рис. 1–4).

Джерело: розробка автора за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/>

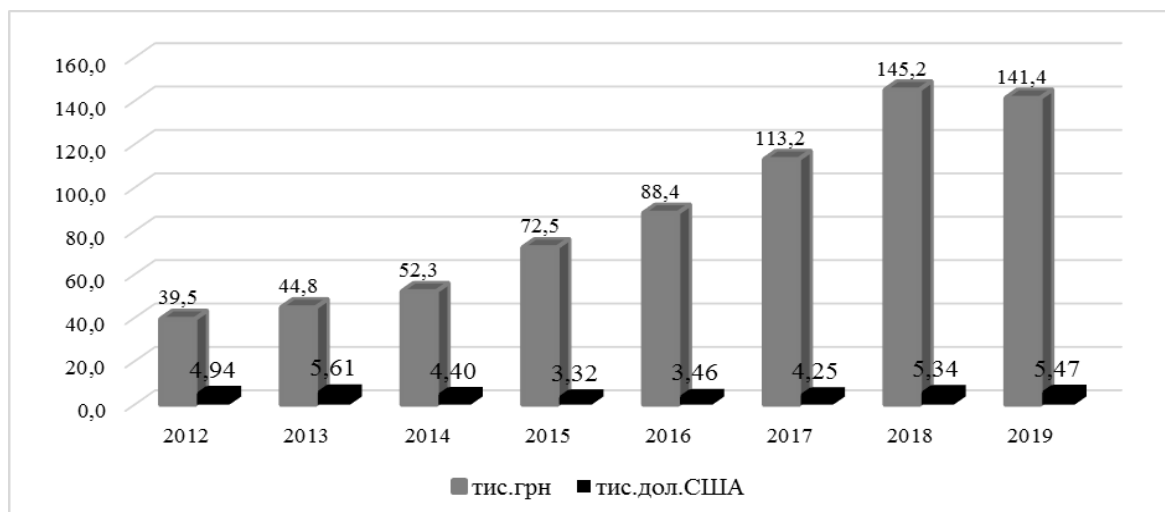
Рис. 1. Фінансовий результат від діяльності лісгосподарських підприємств України, млн грн

Економічна діяльність лісгосподарських підприємств, незважаючи на її незначні обсяги щодо вартості виробленої продукції, суттєво впливає на соціо-еколого-економічний розвиток нашої держави. Водночас основні показники ведення лісового господарства свідчать про те, що, починаючи з 2016 року, лісгосподарські підприємства мають тенденцію до погіршення стану самофінансування та можливості досягнення критичної неплатоспроможності. Сьогодні більшість підприємств лісової галузі має дуже низький рівень ефективності господарювання щодо створеного прибутку, формування інвестицій за рахунок амортизаційної політики та показників вартості робочої сили. В той же час за відносними показниками цей сектор економіки характеризується найбільшим податковим навантаженням через сплату рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів і здійснення платежів зі створеного прибутку за двома розрахунками щодо загальної системи оподаткування та відрахувань від чистого прибутку для підприємств з державною формою власності.

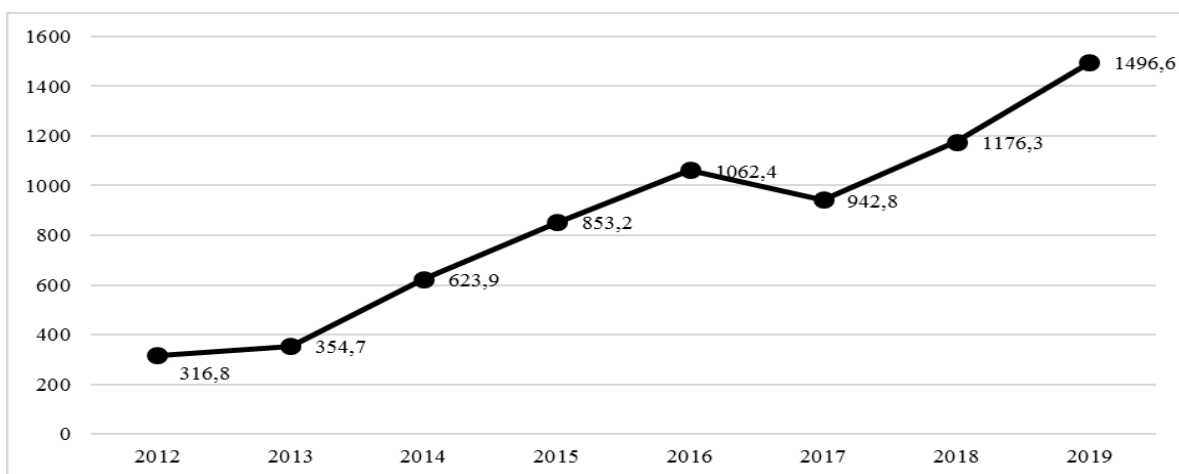
Джерело: розробка автора за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 2. Рівень формування коштів амортизаційних відрахувань для внутрішніх інвестицій на оновлення необоротних активів в лісогосподарських підприємствах України

Джерело: розробка автора за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/> та <https://bank.gov.ua/>

Рис. 3. Вартість робочої сили в розрахунку на 1 середньорічного зайнятого працівника на підприємствах лісового господарства

Джерело: розробка автора за даними статистичних збірників Міністерства фінансів «Бюджет України»

Рис. 4. Динаміка рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів в Україні, млн грн

Аби дати відповідь на питання щодо можливості оцінювання стану розвитку підприємств за допомогою категорії «самодостатність», необхідно дослідити сутність таких понять, як «самодостатність» і «економічна самодостатність» відносно відкритих соціально-економічних систем. Самодостатність належить до найбільш складних категорій, що об'єднує результати в усіх сферах діяльності підприємства і має виключно важливе значення для його існування. Ще з давніх часів люди намагалися зрозуміти, що означає це поняття. Витоки «самодостатності» є серед праць античних філософів, які розмірковували над її сутністю. Роботи Сократа, Антисфена, Платона, Диогена Синопського, Арістотеля, Хрисіппа та сучасних філософів (Р.Емерсона), які висвітлюють самодостатність як здатність людини дотримуватися й діяти відповідно до особистих ідей, цінностей та ідеалів [9].

Перелік трактувань сутності дефініції «самодостатність» як системної властивості, яка характеризує її стосовно якісної категорії споріднених до підприємств соціально-економічних систем, що зустрічаються в окремих джерелах, і яка може використовуватися для оцінювання суб'єктів бізнесу, наведемо в таблиці 1.

Таблиця 1

Сутнісна характеристика дефініції «самодостатність» споріднених до підприємств соціально-економічних систем

Джерело	Сутнісна характеристика поняття
[10, с. 34]	Цінність сама по собі
[11, с. 13]	Режим (спосіб) господарювання соціально-економічної системи, що передбачає покриття витрат функціонування переважно за рахунок власних ресурсів джерел надходження грошових коштів
[12, с. 46]	Спроможність господарського механізму забезпечити мінімально необхідний рівень економічного і соціального саморозвитку
[13, с.3]	Економічна система, в якій функціонує налагоджений механізм взаємовідносин таким чином, що діяльність жодного із внутрішніх суб'єктів господарювання не є обтяжливою для інших
[14, с. 415]	Дає змогу зазначити такі властивості об'єкта: самостійна цінність; здатність обходитися власними можливостями; немає потреби в чому-небудь; ресурсна спроможність
[14, с. 416]	Спроможність ефективно використовувати свій стратегічний потенціал, здатність обходитися власними можливостями
[15, с. 416]	Спроможність забезпечити сталість обраної траєкторії свого розвитку на основі оптимального залучення внутрішніх та зовнішніх ресурсів та механізмів розвитку
[16, с. 65]	Характеризує високий ступінь відтворювальної повноти функціонування економічної системи в просторі та часі
[17, с. 221]	Відображає спроможність ефективно використовувати свій стратегічний потенціал, здатність обходитися власними можливостями
[18, с. 45]	Система, яка в процесі свого функціонування зберігає досягнутий рівень розвитку і задовольняє поточні потреби за умовою ефективного використання свого потенціалу, а також створення умов для його нарощування

Дефініції, наведені в таблиці 1, свідчать, що самодостатньою може бути економічна система, яка характеризується високим рівнем показників цінності діяльності (ринкової вартості), самоокупності, економічної безпеки, автономії та здатністю до саморозвитку за умови забезпечення ефективного використання потенціалу і сталості обраної траєкторії розвитку. Дефініцію «самодостатність» використано Міністерством фінансів України як назву програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2021–2023 роки. В перекладі з англійської мови – це стан організації, який не потребує допомоги від інших та дає змогу підтримувати її безмежно.

В процесі проведених нами досліджень встановлено, що застосування категорії економічної самодостатності відносно підприємств обґрунтовувалося в працях А.М. Іванової і Т.В. Наумкіна. На думку А.М. Іванової, господарюючий суб'єкт може бути визначений самодостатнім за умови, що він одержує стабільний прибуток [19, с. 34]. Наумкін Т.В. визначає самодостатність господарюючого суб'єкта за умови, що він здатний до систематичної інвестиційної діяльності [20].

Узагальнюючи результати дослідження наукової літератури та застосувавши контент-аналіз, можна визначити сутність поняття «самодостатність» лісогосподарських підприємств як здатність їх утримувати та зміцнювати стійкі позиції на певних сегментах ринку, оптимізувати результативні економічні показники, які формують додану вартість та її структурні елементи на рівні можливості самостійного систематичного інвестування, забезпечувати розвиток завдяки розширеному відтворенню господарської діяльності на основі раціонального використання свого потенціалу, а також створення умов для його нарощування.

Самодостатність можна представити як функцію від багатьох змінних, серед яких на одному з перших місць стоять потенціальні можливості підприємства по створенню доданої вартості. Очевидно, що більший потенціал обумовлює більш високий рівень самодостатності. Відповідно до поставлених завдань, в процесі проведених досліджень була розроблена така мультиплікативна модель результативного показника самодостатності підприємства:

$$ДВП_i = (ДВП_i / ВРС_i) \times (ВРС_i / ЧДП_i) \times ЧДП_i,$$

де $ДВП_i$ – створена додана вартість на i -підприємстві, тис. грн; $ВРС_i$ – вартість робочої сили на i -підприємстві, тис. грн; $ЧДП_i$ – чистий дохід створений на i -підприємстві, тис. грн.

Фактор 1 моделі – $ДВП_i / ВРС_i$ – характеризує вагомість кожної грошової одиниці, інвестованої у вартість робочої сили з точки зору нарощування $ДВП$.

Фактор 2 моделі – $ВРС_i / ЧДП_i$ – оцінює обсяг інвестицій, що формують вартість робочої сили в розрахунку на грошову одиницю чистого доходу, тобто характеризує трудову активність. Позитивні впливи цього фактора на $ДВП$ відбуваються внаслідок зростання вартості робочої сили і платоспроможності населення.

Фактор 3 моделі – $ЧДП_i$ – характеризує створений потенціал обсягів господарювання через кількісно-якісний асортимент створеної продукції, виконаних робіт, наданих послуг та реалізованих товарів і ціновий механізм відносин з покупцями.

Вибір цих факторів обумовлений їх безпосереднім впливом на формування потенціалу саморозвитку лісгосподарських підприємств на основі фінансової самодостатності. На самодостатність лісгосподарських підприємств сьогодні впливає низка факторів з негативним характером, які можна розділити на зовнішні та внутрішні. До складових зовнішніх факторів, які найбільше впливають на низький рівень самодостатності лісгосподарських підприємств, належать:

- 1) природно-кліматичні умови – характеризуються низьким рівнем залісеності території;
- 2) світовий ринок – відбувається зростання впливу на Україну країн імпортерів щодо необхідності експорту необробленої деревини;
- 3) державне регулювання – введено мораторій на вивіз необробленої деревини, високий рівень тінізації та корупції і недостатня державна підтримка;
- 4) податкове навантаження – високий податковий тиск і відсутність податкового стимулювання сталого лісокористування;
- 5) адміністративні бар'єри – складні митні процедури під час здійснення зовнішньо-економічної діяльності;
- 6) нормативно-правове забезпечення – відсутня державна стратегія управління лісами України;
- 7) облік і моніторинг – не проведено належної інвентаризації лісових ресурсів та неупорядковано електронний облік деревини;
- 8) економічні умови – низький рівень вартості робочої сили та платоспроможності населення;
- 9) монополізація ринку – високий рівень монополізації ринку лісових ресурсів;
- 10) ресурсний потенціал – характеризується низьким економічним ефектом, що формується в процесі господарської діяльності;
- 11) товарні ринки – високі потреби та вибагливість споживачів;
- 12) ринкова інфраструктура – знаходиться на початковому етапі її формування;
- 13) соціальні умови – дефіцит висококваліфікованих кадрів та відсутність розвинутої соціальної сфери.

До внутрішніх факторів, які негативно впливають на формування самодостатності лісгосподарських підприємств, належать:

- 1) забезпеченість ресурсами – низька продуктивність лісів, нестабільність і непрозорість забезпечення ресурсами, нелегальні вирубки лісів;
- 2) технології виробництва – необхідне оновлення необоротних активів, реконструкція і переозброєння діючих підприємств, поліпшення технологічної обробки деревини та переробки відходів;
- 3) інновації – низький рівень впровадження інноваційних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- 4) інвестиції і державна підтримка – необхідні інвестиції та державна підтримка поглиблення комплексної переробки деревини;
- 5) якість продукції – низький обсяг випуску продукції з високою доданою вартістю;
- 6) інфраструктура – відсутність каналів збуту і розповсюдження продукції;
- 7) маркетинг – недосконалий маркетинг на ринку деревини і недеревинної органічної продукції;
- 8) фінансові можливості – обмежений доступ до фінансових ресурсів і погіршення фінансового стану підприємств та інвестиційної активності;
- 9) система обліку – недосконалий облік деревини та продукції її переробки й обробки, що сприяє тіньовій економіці;
- 10) організаційна структура – пошук ефективної системи управління [3, 5].

У ринковій економіці економічна система будь-якого організаційного рівня та форми має відповідати вимогам самодостатності, щоб забезпечити своє функціонування й розвиток. Саме вона дає змогу забезпечити найоптимальніше поєднання ендогенних та екзогенних чинників розвитку, досягти й зберегти протягом певного періоду сталі пропорції між кількісними та якісними показниками розвитку. Кожне самодостатнє підприємство виконує свою місію у формування інноваційної цінності із синергетичним ефектом. Лісогосподарські підприємства мають бути адаптовані до функціонування в умовах ринкових відносин, коли посилюється конкурентна боротьба за переробку деревини з фізичними особами-підприємцями, а в бюджеті не передбачаються кошти на розвиток лісової галузі. Самодостатність підприємств формується на основі господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських відносинах. Відтак економічна самодостатність бізнесу має формуватися винятково за рахунок їх ефективної діяльності, а для цього потрібно створити необхідний господарський механізм.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток теорії і практики оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств лісового господарства вимагає розширення понятійного апарату та розробки категоріального інструментарію економічних досліджень у сфері бізнесу. Отже, у зв'язку з цим виникла необхідність введення для оцінювання розвитку стану підприємств нового поняття економічної «самодостатності». У статті зроблено перший крок для цього, а саме: проаналізовано існуючі визначення та розкрито сутність самодостатності підприємства як відкритої соціально-економічної системи. Зважаючи на те, що не всі проблеми обґрунтування самодостатності підприємств лісового господарства були відображені в цій статті, деякі аспекти дослідження можуть бути продовжені у напрямі аналітичних розрахунків показників для оцінювання рівня самодостатності господарюючої системи.

Список використаної літератури:

1. Дубас Р.Г. Формування стратегії розвитку підприємств лісового господарства України / Р.Г. Дубас, С.В. Камратов // Менеджер. – 2017. – № 4. – С. 52–60.
2. Формування стратегічних пріоритетів розвитку лісопромислового комплексу України : монографія / М.О. Кизим, І.В. Ярошенко, В.Є. Хаустова, І.О. Губарева. – Харків : ФОП Лібуркіна Л.М., 2019. – 476 с.
3. Проект Державної стратегії управління лісами України до 2035 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/ZcDkrDH>.
4. Макаренко С.С. Концептуальні підходи до діяльності лісогосподарських підприємств / С.С. Макаренко // Економіка та держава. – 2019. – № 2. – С. 115–119.
5. Проект Стратегії сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=182224&cat_id=1662.
6. Макаренко С.С. Декомпозиція стратегічних пріоритетів розвитку лісогосподарських підприємств / С.С. Макаренко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2019. – № 1 (53). – С. 99–107.
7. Кичко І.І. Перспективи розвитку лісового господарства України / І.І. Кичко, Ю.О. Гарус // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 11. – С. 128–132.
8. Кундєєва Г.О. Розвиток рослинництва і економічна самодостатність України / Г.О. Кундєєва, О.А. Куліш // Ефективна економіка. – 2017. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5704>.
9. Emerson R. Self-Reliance and Other Essays / R.Emerson. – Dover : Dover Publications, 1993. – 128 р.
10. Словник української мови : в 11 т. / ред. І.С. Назарова та ін. – АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. – Київ : Наук. думка, 1978. – Т. 9. – 916 с.
11. Бритченко І.Г. Економічна самодостатність – стратегічний вектор розвитку соціально-економічної системи України / І.Г. Бритченко, Т.А. Чернявська // Сучасні тенденції розвитку світової економіки : зб. матеріалів ІХ Міжнарод. наук.-практич. конф., 26 травня 2017 р. – Харків : ХНАДУ, 2017. – Т. 1. – С. 13–14.
12. Заблоцький Б. Економічна самодостатність регіону / Б.Заблоцький // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 40–53.
13. Уманець Т.В. Критерії інтегральної оцінки економічної самодостатності регіону / Т.В. Уманець, Л.С. Шаталова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/>.
14. Іванова О.Ю. Термінологічний апарат регіонального саморозвитку / О.Ю. Іванова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2015. – № 819. – С. 410–419.
15. Чернявська Т.А. Можливості забезпечення фінансової самодостатності регіонів за рахунок використання потенціалу транспортно-комунікаційної системи / Т.А. Чернявська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 413–419.
16. Костирко Л.А. Механізм формування стратегії фінансової забезпеченості регіону / Л.А. Костирко, Ю.С. Клітинський // Часопис економічних реформ. – 2013. – № 3. – С. 62–69.
17. Белікова Н.В. Формування фінансової самодостатності регіонів в контексті реалізації економічних реформ / Н.В. Белікова, О.Ю. Іванова // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3 (177). – С. 219–229.

18. Шаталова Л.С. Теоретичні основи визначення категорії «Самодостатність» як дефініції державного управління / Л.С. Шаталова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – Т. 1, № 5. – С. 41–45.
19. Иванова А.Н. Механизмы развития экономической самодостаточности территории муниципального образования / А.Н. Иванова // Экономический журнал. – 2009. – № 2 (16). – С. 33–36.
20. Наумкин Т.В. К сущности категории «экономическая самодостаточность» / Т.В. Наумкин // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2013. – Вып. 6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.online-science.ru/m/products/economi_science/gid776/.

References:

1. Dubas, R.G. and Kamratov, S.V. (2017), «Formuvannja strategii' rozvytku pidpryjemstv lisovogo gospodarstva Ukrainy», *Menedzher*, Vol. 4, pp. 52–60
2. Kyzym, M.O., Jaroshenko, I.V., Haustova, V. Je. and Gubarjeva, I.O. (2019), *Formuvannja strategichnyh prioritetiv rozvytku lisopromyslovogo kompleksu Ukrainy*, monografija, FOP Liburkina L.M., Harkiv, 476 p.
3. Projekt Derzhavnoi' strategii' upravlinnja lisamy Ukrainy do 2035 roku (2020), [Online], available at: <https://cutt.ly/ZcDkrDH>
4. Makarenko, S.S. (2019), «Conceptual approaches to the activities of forestry enterprises», *Ekonomika ta derzhava*, Vol. 2, pp. 115–119
5. Projekt Strategii' stalogo rozvytku ta instytucijnogo reformuvannja lisovogo ta myslivs'kogo gospodarstva Ukrainy na period do 2022 roku, (2017), [Online], available at: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=182224&cat_id=1662
6. Makarenko, S.S. (2019), «Dekompozycja strategichnyh prioritetiv rozvytku lisogospodars'kyh pidpryjemstv», *Naukovyj visnyk Uzhgorod'skogo universytetu*, Serija *Ekonomika*, Vol. 1 (53), pp. 99–107.
7. Kychko, I.I. and Garus, Ju.O. (2016), «Perspektyvy rozvytku lisovogo gospodarstva Ukrainy», *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky*, Vol. 11, pp. 128–132.
8. Kundjejeva, G.O. and Kulish, O.A. (2017), «Rozvytok roslynnyctva i ekonomichna samodostatnist' Ukrainy», *Efektivna ekonomika*, Vol. 3, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5704>
9. Emerson, R. (1993), *Self-Reliance and Other Essays*, Dover Publications, Dover, 128 p.
10. Nazarova, I.S. et al. (ed.) (1978), *Slovyk ukrai'ns'koi' movy*, in 11 vol., AN Ukrai'ns'koi' RSR, In-t movoznav. im. O.O. Potebni, Nauk. dumka, Kyi'v, Vol. 9, 916 p.
11. Britchenko, I.G. and Chernjavs'ka, T.A. (2017), «Ekonomichna samodostatnist' – strategichnyj vektor rozvytku social'no-ekonomichnoi' systemy Ukrainy», *Zb. materialiv IX Mizhnarod. nauk.-praktich. konf. «Suchasni tendencii' rozvytku svitovoi' ekonomiky»*, Harkiv, Vol. 1, pp. 13–14.
12. Zabloc'kyj, B. (2001), «Ekonomichna samodostatnist' regionu», *Regional'na ekonomika*, Vol. 1, pp. 40–53.
13. Umanec', T.V. and Shatalova, L.S., «Kryterii' integral'noi' ocinky ekonomichnoi' samodostatnosti region», [Online], available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/>
14. Ivanova, O.Ju. (2015), «Terminologichnyj aparat regional'nogo samorozvytku», *Visnyk Nacional'nogo universytetu «L'vivs'ka politehnika»*, Serija *Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukraini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku*, Vol. 819, pp. 410–419.
15. Chernjavs'ka, T.A. (2012), «Mozhlyvosti zabezpechennja finansovoi' samodostatnosti regioniv za rahunok vykorystannja potencialu transportno-komunikacijnoi' systemy», *Zbirnyk naukovyh prac' Nacional'nogo universytetu derzhavnoi' podatkovoi' sluzhby Ukrainy*, Vol. 1, pp. 413–419.
16. Kostyrko, L.A. and Klityns'kyj, Ju.S. (2013), «Mehanizm formuvannja strategii' finansovoi' zabezpechennosti region», *Chasopys ekonomichnyh reform*, Vol. 3, pp. 62–69.
17. Bjelikova N.V. and Ivanova O.Ju. (2016), «Formuvannja finansovoi' samodostatnosti regioniv v konteksti realizacii' ekonomichnyh reform», *Aktual'ni problemy ekonomiky*, Vol. 3 (177), pp. 219–229.
18. Shatalova, L.S. (2012), «Teoretychni osnovy vyznachennja kategorii' «Samodostatnist'» jak definicii' derzhavnogo upravlinnja», *Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo Universytetu*, Serija *Ekonomichni nauky*, Vol. 1, No. 5. pp. 41–45.
19. Ivanova, A.N. (2009), «Mekhanizmy razvitiya ekonomicheskoi' samodostatochnosti territorii munitsipal'nogo obrazovaniya», *Ekonomicheskii zhurnal*, No. 2 (16), pp. 33–36.
20. Naumkin, T.V. (2013), «K sushchnosti kategorii' «ekonomicheskaya samodostatochnost'», *Gumanitarnye, sotsial'no-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki*, Issue 6, [Online], available at: https://www.online-science.ru/m/products/economi_science/gid776/

Пиршін Максим Ігорович – аспірант Поліського національного університету, ДП «Малинське лісове господарство».

Наукові інтереси:

– управління лісгосподарськими підприємствами.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2021.